

Koutny Ilona*

RENDSZERVÁLTOZÁS – NYELVI VÁLTOZÁS

Bevezetés

A nyelv a kultúra része és egyben hordozója is. A nyelv az identitásnak is lényeges része, „Nyelvében él a nemzet” – mint ahogy a reformkor a XIX. században ezt zászlajára tűzte. A politikai, gazdasági, társadalmi és mindennapi életben végbemenő változások új fogalmakat alakítanak ki, nyomot hagynak a nyelvben és a nyelvhasználatban. A szókincs bővülése, változása szükségszerű következménye a fejlődésnek, míg a nyelvtani és fonetikai rendszer sokkal konzervatívabb, csak több évszázados távlatban figyelhetők meg lényeges változások.

A közép-kelet-európai országokban 20 évvel ezelőtt radikális változások kezdődtek, a szocialista rendszer helyét átvette a nyugati jellegű szabad kapitalizmus. Addig nem használt szavak kezdtek elterjedni, bizonyos szavak negatív konnotációja az ellenkezőjére fordult. Sok új szóra, kifejezésre lett szükség, és a szókincs azóta is folyamatosan bővül, többek között a kialakult európai uniós rendszer terminológiájával. A szókészlet változása egyrészt spontán úton, másrészt külső behatásra (terminológiai tevékenység révén) történik.

A lengyel nyelv változásait elemezve Lubaś (1996 és Dubisz 1995) újraértékelésről beszél, valamint három jelenséget emel ki: (1) a hivatalos és mindennapi nyelv közötti különbség csökkenő tendenciát mutat, (2) a nyelvhasználat egyénibbé válik, és (3) a nyilvános beszédben különböző normák léteznek, sőt gyakran nem is tartják be a normákat. Ugyanez elmondható a magyar nyelv esetében is. Továbbá az elektronikus levelezés, a csevegő csatornák és a mobiltelefonokon küldött SMS-ek terjedésével megjelent egy újabb nyelvváltozat, mely átmenetet képez a beszélt és az írott nyelv között, az *írott beszélt nyelv* (l. pl. Bódi 2004).

Pusztai (2000) a XX. század műveltségváltásait és az ezekhez kapcsolódó nyelvi változásokat elemezve kiemeli a nyelvi egységesülés és széttagolódás kettősségét (az elmúlt években vita folyt a magyar nyelv többközpontúságáról, a határontúli nyelvhasználatról), a szaknyelvek elkülönülését és a világ-angol terjedését az utób-

* Koutny Ilona, UAM, Nyelvészeti Intézet, Magyar Szak, Poznań (PL), ikoutny@amu.edu.pl

bi években. A határokon átívelő rádiózás, televíziózás és internetezés segíti a területi változatok egységesülését, továbbá a beszélt és írott nyelv egymáshoz közeledését.

A továbbiakban a magyar nyelvnek az utóbbi két évtizedben bekövetkezett változásait vesszük számba, figyelembe véve Vértes 1992, Pusztai 1997, Koutny 1999, Minya 2003 gyűjtéseit, a nyelvhasználatot összevetjük a lengyelrel (felhasználva Dubisz 1995, Żgółkowa 1998 cikkeit), végül a nyelvi tervezésre és a nyelvtanításra vonatkozó tanulságokat vonunk le.

A szókincs változása

Az utóbbi két évtized új életformát teremtett Magyarországon, Lengyelországban és a környező országokban. Egyúttal az informatika széleskörű elterjedésének lehetünk tanúi, ma már az internet használata átszövi mindennapi életünket. Az információk mennyisége óriási mértékben megnőtt, új tárgyaknak, intézményeknek, folyamatoknak, betegségeknek stb. lavinája gördült ránk. Más fogalmak ugyan léteztek, azonban csak most kerültek be a magyar valóságba vagy átértékelődtek. A tömegtájékoztató eszközök nagy mértékben hozzájárultak mindezen szavak, kifejezések népszerűsítéséhez.

Bizonyos szavak **spontán** jöttek létre (pl. *böngészik az interneten*, *blogol* (bár az angol *blog* és az elsődleges szó, *weblog* szerzője ismert), *maroktelefon*), másokat viszont **tudatosan** vezettek be egy-egy termékkel, intézménnyel (*ombudsman* egy új politikai funkciót jelöl, a *modem* az internet elengedhetetlen kelléke, *paplanernyőzés* új sport). Minya (2003) megkülönbözteti a *szükségszerű* és a *stilisztikai* új szavakat: az első az új fogalmakkal kerül be a nyelvbe és terjed el, a második egyedi – költői vagy publicisztikai szóhasználatra vonatkozik.

A spontán vagy tudatosan alkotott szavak és kifejezések átszövik az egész életünket¹

– Politika, gazdaság, társadalom:

önkormányzat 'self-government' *samorząd*,

leasing / lízing, public relation,

menedzser 'manager' menedzser, kft 'Ltd' Sp. z o.o.,

betegpénztár 'insurence company' kasa chorych, bőrfejű 'skinhead' skinhead,

Csecsenföld / Csecsnya 'Chechnya' Czechnia, Belorusszia 'Belarus' Belarus.

– Tudományok:

AIDS, *génsebészet* 'genetic engineering' *inżynieria genetyczna*,

klónozás 'cloning' *klonowanie* 'bioenergia bioenergy' bioenergia,

betonszarkofág 'concrete sarcophagus' *sarkofag betonowy*,

¹ A szavak jelentését angolul is megadjuk, és ha van, akkor a lengyel megfelelőjét is, ha ugyanaz, akkor nem szerepel többször.

modem, bonlap 'homepage' *strona domowa*,
e-mail / elektronikus posta / drótposta 'e-mail' *e-mail / poczta elektroniczna*.

– **Mindennapi élet:**

önkormányzati lakás 'municipal flat' *mieszkanie komunalne* az előbbi *tanácsi lakás* 'counsilary flat' helyett; *hangposta* 'voicemail' *poczta głosowa, kaputelefon domofon*.

étkezés:

bot dog, pizza, müzli 'muesli' *musli*,
mikrobullámú sütő 'microwawe' *mikrofalówka*;

sport:

snobord / hódeszka, szörf(özik) '(to) surf' (*uprawiac*) *serfing*,

szex:

sex shop, peep show,

masszázs szalon 'escort agency' *agencja towarzyska, salon masażu*.

A globalizáció következtében a tömegkultúra mindenhol terjed, az ilyen termékeket jelölő szavak úgyszintén. A fiatalok farmert (*jeans*) viselnek, *kólát* isznak, *diszk-zsokét* vagy *CD-t* hallgatnak, és minden O.K.

Az új szavakat létrejöttük szerint a következőképpen csoportosíthatjuk (néhány helyen összehasonlítjuk a lengyelrel).

Új szavak szóteremtéssel

Belső szóképzés

A szóképzésben az egyszerűbb formák használata figyelhető meg, a képzők csak egy kis része produktív. A *-(s)ít, -(s)ik* ige képzők a leggyakoribbak (vö. Új magyar nyelvtan 1998), pl:

internet > *internetezik*, beletartozik a *rádiózik, magnózik, tévézik, számítógépezik* sorba, gyakorlatilag majdnem minden új dologhoz hozzátehető ez a képző;

magán > *magánosít* > *magánosítás* (ugyancsak lengyelül: *prywatny* > *prywatyzować, prywatyzacja*), ahol az igéből képzett főnév sokszor átadja a helyét a *privatizációnak*;

az *-l* képző is előfordul, pl. a *szkennel, blogol* szavakban, ahol idegen szót képzünk tovább.

Egyre több nemzetközi képző kerül be a nyelvbe (Dubisz 1995): *anti-, hiper-, proto-, super-, pseudo-, kontr-, ultra-, mini-, mikro- neo-, tele-, pro-, öko-, euro-re-, de- és -ista, -izmus, -ika*, lengyel vagy magyar szótövekkel is, például *euroképviselő, minikamera, szuperbenzín, szupersztár, proszeminárium*. Néha már létező formákat is kiszorítanak (például *spray* az eredeti *permet* helyett).

A *telebáz* 'közösségi központ, ahol számítógépezni és internetezni lehet' egy másik nem szerencsés példa, mert az idegen *tele-* képzőnek magyarul is van értelme. Magyar jelentése a 'táv-', mely régóta védekezésre kényszerül: a *telegram* még *távirat* lett, de a hasonló *távbeszélőt* már a gyakorlatban kiszorította a *telefon*, csak a hivatalos szövegekben szerepelnek a *távbeszélő állomások* és *szolgáltatások*, de a köznyelv nem használja. A *táv-* győzött viszont a *távoktatás*, *táv munka*, *távírányító* szavakban.

Rövidülés

Rövidüléssel is keletkezhet új szó, például *demó* < *demonstráció*, *infó* < *információ*, lengyelben: *osiąg* < *osiągnięcie* 'elért eredmény'. Az *elvonás* is hasonló eljárás: például *kényszernyugdíjaz* < *kényszernyugdíjazás*.

Szóösszetétel, kifejezés

A szóösszetétel a leghatékonyabb eszköz új fogalmak megjelölésére. Tágabb értelemben az összetett kifejezéseket is ide soroljuk, ez annál inkább indokolt, hogy a helyesírás ingadozik az egybeírást illetően (lengyelben az összetett kifejezések gyakoribbak a nyelv jellegéből fakadóan, vö. Dubisz 1995): *önfinanszírozás* 'self financing' *samofinansowanie*, *alacsony költségvetésű* 'with low budget' *niskobudżetowy*. A főnév+főnév a leggyakoribb összetételfajta, utána a főnév+melléknév (Új magyar nyelvtan 1998), például

önkormányzat 'self-government' *samorząd*

hangkártya 'sound card' *karta dźwiękowa*, *telefonkártya* 'telephone card' *karta telefoniczna*, *bankautomata* 'bank automate' *bankomat*

munkamániás 'workaholic' *pracobolnik* (álképzés); *pánikbetegség* 'panic illness' *choroba paniki*; *honlap* 'homepage' *strona domowa*; *böngészőprogram* 'searching engine' *przełączarka*; *videokonferencia* 'video conferencing' *wideokonferencja*

családorvos 'family doctor' *lekarz rodzinny*; *sikerdíj* 'success pay, performance bonus'

hegyi bicikli / *bringa* 'mountain bike' *rower górski*, *góral*

gumikötélugrás 'bungie jumping' *bandzi krok*

arculatformálás 'image forming' *tworzenie obrazu* / *image*

kárpótlási jegy 'indemnity bill' *bon rekompensacyjny*

megélhetési bűnözés ? "przestępstwo dla utrzymania się".

Mozaiszók:

kft. = korlátolt felelősségű társaság *Ltd.* = limited liability company *sp. z o.o.* = spółka z ograniczoną odpowiedzialnością

áfa = általános forgalmi adó, *VAT* = value added tax, *VAT* = podatek od wartości dodanej

APEH = Adó és Pénzügyi Ellenőrző Hivatal, 'Tax Office', *Urząd Skarbowy*
TB-járulék = social insurance allowance, skłádka na ubezpieczenie społeczne
FÁK = Független Államok Közössége, 'Commonwealth of Independent States'
WNP = Wspólnota Niepodległych Państw
DJ [di: dʒi] = disc jockey, azaz 'lemezlovas'.

Szókölcsönzés

A kölcsönzés az utóbbi két évtizedben túlnyomórészt az angol nyelvből történik. Először az eredeti, majd pedig ha elterjedt a szó, magyaros, illetve lengyeles helyesírással szerepel a fogadó nyelvnek megfelelő bizonyos fonetikai módosulásokkal

leasing > *lízíng*, s ebből a továbbképzett ige: *lízíngel*;

menedzser 'manager' *menedzser*,

bróker 'broker' *broker*;

szörf(özik) '(to) surf' (*uprawiać*) *surfing*,

dealer > *díler*;

disc jockey > *diszk-zsoké* 'disc jockey', *dyskdzokej*, ill. ennek a rövidítése *DJ* (l. előbb);

video > *videó wideo*, a magyarban a szóvégi *ó* megnyúlik és zártabb lesz, mint az angolban.

Sok szó és kifejezés, mint *hot dog*, *pizza*, *holding*, *public relation*, *intercity*, *sex shop*, *peep show*, *snowboard*, *notebook* megőrzi az eredeti formáját mindkét nyelvben, de szabályosan ragozódik, ugyanis a gazdag magyar és lengyel morfológia megkívánja a szavak ragozását. A képzett formák, mint *felturbósít*, *internetezik*, *emilezik*, *szkennel* inkább a magyar kiejtéshez és helyesíráshoz alkalmazkodott alapszóból készülnek. A helyesírási és ragozási problémák részletes leírását l. Kornatowski 2009-ben.

Jelentésbővülés

A nyelvi gazdaságosság következtében nem minden új fogalom hoz létre új szót, hanem egyesek már meglévő szavakhoz kapcsolódnak, azoknak jelentését bővítik:

csúsztat 'valakinek a véleményéből kontextus nélkül idézni, ami megváltoztathatja az értelmét'

átvilágít(ás) 'politikai értelemben valakinek, elsősorban hivatalt betöltő személynek a múltját vizsgálni' *lustrować*, *lustracja*

átkos 'a volt szocialista rendszer állandó jelzője'

hálózat, *sieć* használata 'számítógépes' értelemben, bár az angoltól átvett *net* egyre jobban kiszorítja őket.

Változások a nyelvhasználatban

– Konnotáció megváltozása

Bizonyos szavak, mint a *kapitalizmus* vagy *szabad piac* konnotációja pozitívrá fordult, mások pedig éppen fordítva, mint a *kommunista* szóé, ill. a hozzá kapcsolódó terminológia. A demokrácia fogalma átértékelődött a rendszerváltás után. Más szavak, melyek ugyan léteztek a rendszerváltás előtt, de kevésbé voltak használatosak, s inkább negatív konnotációval rendelkeztek, most divatba jöttek, pl.:

asztrológia 'astrologie' *astrologia*, *természetgyógyászat* 'natural medicine' *medycyna naturalna*, *parapszichológia* 'parapsychologie' *parapsychologia* stb.

– Használati frekvencia

A gyakran használt, ill. divatszavak, melyek gyakran megjelennek a tömegtájékoztató eszközökben, alkalmasak egy-egy korszak jellemzésére. A magyar és lengyel valószínűleg adnak egy kis izelítőt az újságcikkekben, tévéhírekben, internetes portálokon megjelenő tipikus szavak:

polgármester 'mayor' *burmistrz*

tőzsde 'stock exchange' *gielda*

adó 'tax' *podatek*

jegyző 'town-clerk' *notariusz*

szponzor(ál) '(to) sponsor' *sponsor(owac)*

létszámleépítés 'staff cuts' *redukcja etatów*

végkielégítés 'lump-sum settlement' *odprawa*

munkanélküliség 'unemployment' *bezrobocie*

bajléktalan 'homeless' *bezdomny*

kábítószer 'drugs' *narkotyki*

emberrablás 'kidnapping' *kidnapping*

fegyveres támadás 'armed robbery' *napad*

európai integráció 'European integration' *integracja europejska*

kríziskezelés 'crisis management' *zarządzanie kryzysem*

társadalmi kirekesztés 'social exclusion' *wykluczenie społeczne*

emberi / társadalmi erőforrás 'human / social capital' *kapital ludzki / społeczny*.

Bizonyos eltolódás figyelhető meg egyes szavak használatában, például a *roma* szó átvette a *cigány* helyét a politikai szövegekben.

– Elavult szavak

A társadalmi és politikai átalakulással együtt a régi rendszer kulcsszavai nagyrészt megszűntek, mint: *elvtárs* 'comrade' *towarzysz*; *állami gazdaság* 'state-owned economy' *państwowe gospodarstwo rolne*. A *kulturális menedzser* átvette a helyét a régen használatos *népművelőnek*, a *termékmenedzser* az *ügynöknek* stb.

– Kisebbségi különbség a nyelvváltozatok között

A választékos és a hivatalos stílus közelebb kerül a köznyelvhez, több érzelem, szleng és vulgáris kifejezés jelenik meg bennük (vö. Dubisz 1995, Zgólkowa 1998), például *oszołom* 'fanatic', *łapówkarcz* 'solicitor of bribes', *łgarz* 'liar', *drań* 'bastard' megjelenése politikai kontextusban. A média szerepe nagy az új beszédstílus elterjedésében. A hanyag beszédstílus a nyelv eldurvulásához és elszegényedéséhez vezet (Bańcerowski 1998).

Megszólításformák változása

A magyar nyelvhasználat udvariassági fordulatainak rendszerezését (l. Koutny 2004-ben), itt csak a megszólítási formákat, s azoknak a rendszerváltás után végbe ment változásait és problémáit mutatjuk be. A megszólítás, mint általában a nyelvi udvariasság, függ a partnerek nemétől, korától, egymáshoz való viszonyától és társadalmi pozíciójától (szakma, rang, presztízs). Az első három kritériumot figyelembe vevő elemzéshez – feltételezve, hogy nincs nagy társadalmi különbség a beszélők között – négy értéket vettem fel a beszélők közötti viszony jellemzésére (ugyanazt a négyet, melyet Hall (1969) vezetett be az emberek közötti távolság leírására):

- *nyilvános viszony*: a partnerek nem ismerik egymást közvetlenül (pl. az utcán, hivatalokban, szónok a tömeg előtt);
- *társasági viszony*: a partnerek csak felületesen ismerik egymást (pl. orvosnál, helyi boltban, távolabbi szomszéd vagy kolléga);
- *személyes viszony*: egymást jól ismerő emberek között (pl. közvetlen kollégák, szomszédok, ismerősök);
- *bizalmas viszony*: családban, barátok között.

Az 1. táblázat csak a felnőttek által használt főbb szimmetrikus formákat mutatja be, összevetve a lengyelrel és még másik három nyelvvel. A táblázat elfedi a gyakoriságban jelentkező különbségeket, pl a családi név és *úr/asszony* kombináció alapvető a németben, míg az angolban és a franciában ritkább, akárcsak a magyarban. A lengyel *proszę pani/pana* megszólítás a személyes kapcsolatban is gyakori, s teljesen általános, már gyerekkortól használják felnőttekkel szemben. A magyar *uram/asszonyom* még fiatal felnőttek között sem szokásos. Megjegyezzük, hogy a fiatalság korhatára egyre inkább kitolódik, s ezzel együtt a rájuk jellemző nyelvi formák, mint pl. tegezés használata.

1. táblázat: Magyar megszólítások rendszere (összehasonlítás a lengyel, német, francia és angol megszólításokkal)

viszony nyelv	nyilvános	társasági	személyes	bizalmas
H	Asszonyom, Hölgyem Uram	? Kovács úr	Mária, Marika Péter, Peti	Marika, Mária Peti, Péter
P	Proszę pani Proszę pana	Pani Kowalska Panie Kowalski	Pani Mario/Marysiu Panie Piotrze/Piotrusiu	Maria, Mario, Marysiu Piotr, Piotrze, Piotrusiu
G	Meine Dame* Mein Herr*	Frau/Fräulein* Schmied Herr Schmied	Frau/Fräulein* Schmied Herr Schmied	Marie Peter
F	Madame/Mademoiselle Monsieur	Madame/Mlle Grand Monsieur Grand	Marie Pierre	Marie Pierre
E	Ma'am / Miss* Sir, Mister*	Mrs./Ms./Miss Smith Mister Smith	Mary Peter	Mary Pete

*Először a nők, alatta a férfiak megszólítása, * jelzi a ritkán használt alakokat (l. Koutny 2004)*

A nyilvános szférában mindkét nem képviselőinek közös megszólítása:

H: *Hölgyeim és uraim*; P: *Panie i panowie* vagy egyszerűen *Państwo*; G: *Meine Damen und Herren*; F: *Mesdames et Messieurs*; E: *Ladies and Gentlemen*. Társasági és személyes kapcsolatban a következő megszólítási formák is használatosak: *Kollégák! Emberek! Fiúk! Lányok! Gyerekek!*

A 40 éven keresztül hivatalos kapcsolatokban kötelező *elvtárs* és *elvtársnő* megszólításokat felváltotta az *úr*, s bizonyos mértékig az *asszony*, mint: *uram*, *Kovács úr*, *miniszter úr*, ill. *asszonyom*, *miniszter asszony*. A táblázatban is jelöltük az ismert, de nem közeli viszonyban levő nő megszólításának a jelenlegi problémáját a magyarban: a házas nőkre alkalmazható *Kovács asszony* idegennek tűnik, a *Kovácsné* nem elég udvarias, a hajadonokra alkalmazható *kisasszony* sem kelt új életre, s a lengyel, ill. német megfelelői is kivesztek a nyelvhasználatból. Ezért gyakoribb a keresztnéven történő megszólítás, tehát egy bizalmasabb kategória használata, illetve a megszólítás kerülése. Előfordul, hogy míg a férfit *Kovács úr* azza valaki, a hasonló viszonyban levő nőhöz a bizalmasabb *Máriával* fordul. Bizonyos esetekben (konferencián, hivatalos ülésen, hivatalos levelekben) a teljes név is előfordul megszólításként. A keresztnévvel történő megszólítás nem hozza magával a tegezést, mint a lengyelben vagy a németben.

A szakma + *úr* / *-nő* használatos volt a rendszerváltozás előtt és után is megszólításként: *doktor úr* / *doktornő*, *tanár úr* / *tanárnő*, *ügyvéd úr* / *ügyvédnő*. A magasabb rangú nők esetében az *asszony* szokásos az utóbbi időben: *miniszter* / *elnök* / *professzor asszony*.

A magyar megszólítási rendszer részletesebb bemutatása a 2. táblázatban található, ahol a beszélők közötti viszonyon túl a kor és a nem is szerepet játszik, s így aszimmetrikus formák is helyet kaptak. Megjegyezzük, hogy a kortól és nemtől függő különbségek a magyarban jelentősebbek mint a lengyelben.

2. táblázat: Magyar megszólítások a kor, a nem és az emberek közötti viszonyt figyelembe véve

viszony személy kor	nyilvános	társasági	személyes	bizalmas
gyerek–felnőtt	Néni	Kovács néni	Mária/Marika néni	Marika néni
Bácsi	Kovács bácsi	Péter bácsi	Péter bácsi	
gyerek–gyerek	Kislány	Kovács	Marika	Marika
	Kisfiú	Kovács	Péter/Peti	Péter/Peti
felnőtt–gyerek	Kislány	Marika	Marika	Marika
	Kisfiú	Péter/Peti	Péter/Peti	Péter/Peti
felnőtt–felnőtt				
nő/ffi–nő <	Asszonyom/ Hölgyem/Néni	Kovács/Mária néni	Mária/Marika néni	Marika (néni)
=	Asszonyom/Hölgyem	Kovácsné? Mária	Mária/Marika	Marika/ Mária
>	Hölgyem/Kisasszony? Fiatalasszony	Mária	Mária/Marika	Marika/ Mária
nő/ffi–ffi <	Uram/Bácsi	Kovács bácsi	Péter bácsi	Péter/Peti (bácsi)
=	Uram	Kovács úr	Péter	Péter/Peti
>	FiataleMBER/Uram	Péter	Péter	Péter/Peti

(< jelenti, hogy az első jóval fiatalabb, > jelenti, hogy az első jóval idősebb (vö. Koutny 2004))

A *néni* és a *bácsi* is gyakrabban használatos idősebbekkel szemben a társasági és nyilvános szinten is bizalmas volta ellenére, mert az *asszony* és az *úr* formák a magyarban túlságosan hivatalosnak hatnak, ezeket gyerekek egyáltalán nem használhatják! Nevetséges vagy nagyon udvariatlan lenne. A hasonló lengyel *ciocia* és *wujek* megszólítások a családon kívül csak nagyon közeli viszonyban elképzelhetőek. A fiatalabb felnőttek már kevésbé használják ezeket a megszólításokat idegnekkel szemben, így ezek kezdenek visszaszorulni a személyes és bizalmas kategóriába, bár ott is gyakoribb manapság a pusztán keresztnév használata nagyobb kor-különbség esetén is.

A gyerekek megszólítása nem okoz problémát, de serdülőkorú és fiatal nőké igen. A *kisasszony* régies, a *nagylány* megteszi egy darabig, de egy huszonévesnek már furcsa lenne, akárcsak az *asszonyom*, a *fiatalasszony* mellyel inkább férjezett nők szólít. Így megint csak gyakran a kerülés taktikáját vagy a bizalmas keresztnévet használják, amennyiben ismert. *FiataleMBER*ként viszont probléma nélkül meg lehet szólítani a serdülőkortól kezdve elég sokáig a férfiakat.

A rádió és televízió interaktív műsoraiban egyre terjed a keresztnév használata (lengyelben a *Pan/Pani* + keresztnév), közvetlenebb légkört teremtendő.

A megszólításokat – bizonytalan helyzetekben, amikor ismeretlenről van szó (pl. információkérésnél), vagy a beszélők közötti viszony még nem tisztázódott – gyakran kerüli a magyar:

Elnézést/Bocsánat/Ne haragudjon, (meg tudná mondani,) hol van a Rákóczi utca?

ellentétben a lengyelrel, ahol a megszólítás rendszerint a párbeszéd szerves része:

Przepraszam/Proszę pana/pani, (czy pan/pani mógł(a)by powiedzieć,) gdzie jest ulica Rákócziego?

Ugyanez a bizonytalanság jelenik meg, ha már ismerjük a partnerünket, de még nem határoltuk be a pontos viszonyt, s nem történt meg a választás az *ön* és a *maga* között vagy a fent említett bizonytalan helyzetben nők esetén. Az egyes szám harmadik személyű igealak használata lehetővé teszi a névmás elhagyását, félreértés ritkán következik be. A lengyelben ez lehetetlen.

Megjegyzések a nyelvi korpusz tervezéséhez

Az átvett szavak tömegét a nyelv nem tudja mindig jól megemészteni: kiejtési és ragozási problémák keletkeznek (például jogging, image [imázs / imidzs?] fájl! kiejtésében). Különösen veszélyes, hogy sokszor meglévő vagy könnyen alkotható magyar szót, kifejezést szorítanak ki, például a videomagnó sokkal gyakoribb, mint a képmagnó vagy a fent említett esetben a kocogást, arculatot és adatállományt. Megbomlott az egészséges arány a belső szóalkotás és külső kölcsönzés között.

Több nyelvész felhívja a figyelmet az angol indokolatlan térnyerésére (Bańczrowski 1998, Fodor 1997) és az intézmények és az elit felősségére az anyanyelv ápolásában, a terminológia fejlesztésében (Benkő 1997, Kiss 1997). Lubaś (1995) megemlíti, hogy az árukra alkalmazott védő jelszó „*Polskie lepsze niż obce*” ’A lengyel jobb mint az idegen’ nem működik a nyelv területén. A nyelvpolitika az ezredfordulón napirendre került Magyarországon (Balázs 2001). A hirdetéseknek, s a médiának nagy szerepe van, hogy az új fogalmakra idegen vagy magyar elnevezést terjesztenek el.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás nem más nyelveknek és kultúráknak való alávetést jelent, de dolgozni kell azon, hogy a magyar kultúra és nyelv megtalálja a helyét, gazdagodjon az új kultúrákkal és egyúttal gazdagítsa az egész közösséget.

Megjegyzések a nyelvtanításhoz

Az ismertetett kibővült szókinccsel a magyar nyelvet tanuló is találkozik, ha újságot vesz kezébe vagy az interneten böngészik. A legújabb szavak még nincsenek a szótárakban (a magyar–lengyel szótárak kimondottan régiek), másrészt a szóösszetétel és -képzés nagyon produktív a magyarban, azaz sok alkalomszerű elemmel is találkozhatunk. Fel kell készíteni a diákokat ezeknek a megfejtésére, s szükség esetén alkalmazására. A produktív képzőket tudatosítani és gyakorolni kell, az összetételeket pedig elemezni. Érdemes egy-egy új szó szóbokrárt elkészíttetni a

diákokkal (például *internet*, *internetezik*, *internetes*, de egyúttal felhívni a figyelmet a *világbálóra* is).

A magyar szavak használatára is bátorítani kell a diákokat, ezek sokszor logikusabbak, könnyebben érthetőek, mint az esetleges idegen szavak (például *képmag-nó*, *melegszenévics*). A különböző stílusú szinonimák gyűjtése és magyarázata haladó tanfolyamon elengedhetetlen (pl. *mozgássérült*, *nyomorék*; *roma*, *cigány*).

Az udvariassági fordulatok, mint a köszönés, megszólítás, tegezés/magázás, tudatos gyakoroltatása szükséges, hisz a nyelvtanilag jól beszélő külföldi ilyen jellegű hibái az anyanyelvi beszélőt sérthetik.

Irodalom

- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. „Magyarország az ezredfordulón”. MTA, Budapest.
- Bañcerowski, Janusz 1998. Kötelességünk-e gondoskodni anyanyelvünkről? *Magyar Nyelv* XCIV: 16–31.
- Benkő Loránd 1997. Anyanyelvünk ügye és az értelmiség. *Magyar Tudomány* 10: 1250.
- Bódi Zoltán 2004. Az írás és a beszéd viszonya az internetes interakcióban. *Magyar Nyelvőr* 128: 286–294.
- Dubisz, Stanisław 1995. Rozwój współczesnej polszczyzny ‘A lengyel nyelv jelenlegi fejlődése’. *Przegląd humanistyczny*.
- É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Fodor István 1997. Nyelvújítás régen és ma. *Magyar Nyelvőr* 121: 257–265.
- Hall, Edward T. 1966. *The Hidden Dimension*. Anchor Books, New York. [Hungarian translation: *Rejtett dimenziók*. Háttér Kiadó, Budapest.]
- Kiss Jenő 1997. A magyar nyelvről – nyelvpolitikai megközelítésben. In: *Magyar Tudomány* 8: 967.
- Kornatowski, Paweł 2009. A legújabb magyar szókincs kétnyelvű szótárba való felvétele és problémái. *MANYE-konferenciakötet*. (Megjelenés alatt.)
- Koutny Ilona 1999. Linguistic Reflection of Culture of the Time of Transition in Hungary and Poland. In Brendel J. (szerk.): *Culture of the Time of Transformation – II International Congress: The Cultural Identity of the Central-Eastern Europe*. Poznań. 88–96.
- Koutny Ilona 2004a. A magyar pragmatika néhány problémája. In: Koutny I. (ed.): *Hungarológia: Nyelv és kultúra*. ProDruk, Poznań. 175–193.
- Koutny Ilona 2004b. Hungarian greetings and addressing forms in a cross-cultural approach. In *Modern Filológiai Közlemények* 1: 5–20.
- Lubaś, Władysław 1996. Polszczyzna wobec najnowszych przemian społecznych ‘A lengyel nyelv a legújabb társadalmi változásokkal szemben’. In Miodek, Jan (ed.): *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny* ‘A lengyel nyelv veszélyeztettségéről és gazdagságáról’. Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.
- Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás. Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Miodek, Jan. (szerk.) 1996. *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny* ‘A lengyel nyelv veszélyeztettségéről és gazdagságáról’. Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.

- Pisarek, Walery–Rokoszowa, Jolanta 1996. *Prawne ramy troski o język* 'A nyelvápolás legális keretei'. In Miodek, Jan (ed.): *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny* 'A lengyel nyelv veszélyeztetettségéről és gazdagságáról'. Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław
- Pusztai Ferenc 1997. *Új szavak és új jelentések* I–II. Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Pusztai Ferenc 2000. A XX. század műveltségváltásai és nyelvi változásai. *Magyar Nyelv* XCVI: 385–391.
- Vértes Csaba (szerk.) 1992. *A rendszerváltás szótára*. Móra, Budapest.
- Zgółka, Tadeusz 1999. Integracja językowa wobec integracji europejskiej 'Linguistic integration and European integration'. In Brendel
- Zgółkowie, Halina–Tadeusz 1993. *Językowy savoir-vivre*. Praktyczny poradnik posługiwania się polszczyzną w sytuacjach oficjalnych i towarzyskich. Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań.
- Zgółkowa, Halina 1998. *Najnowsze zmiany we współczesnej polszczyźnie*.